

OFFICE OF THE
VALUER-GENERAL

BUKANATATAISO YA PAIA

E hlophiseditswe Kantoro ya Mohlahlobikakaretso ("Mokgatlo"), ho ya ka Karolo ya 14 ya Molao wa 2000 wa Tshehetso ya Ho fumantshwa Lesedi (Promotion of Access to Information Act).

1. HO SEBEDISEHA LE HO FUMANEHA HA BUKANATATAISO ENA

("Bukanatataiso")

- 1.1. Molao wa 2 wa selemo sa 2000 wa The Promotion of Access to Information ("Molao") o sebedisa tokelo e sireleditsweng ke molaotheo, ya ho fumana lesedi lefe kapa lefe le nalaneng e bolokilweng ke mekgatlo ya mmuso kapa ya poraevete, le hlokehang ho sebedisa kapa ho sireletsa tokelo efe kapa efe.
- 1.2. Molao o hlalosa ditlhoko tsa tsamaiso tse hlomathisitsweng dikopong tsa lesedi, ditlhoko tse tlamehang ho kgotsofatswa ke dikopo mmoho le mabaka a ho hana dikopo.
- 1.3. Molao o boetse o amohela hore tokelo ya ho fumana lesedi e tlameha ho lekalekangwa le ditokelo tse ding mme e lokela ho itshetleha dithibelong tse kenyeletsang, empa di sa felle dithibelong tseo sepheo sa tsona e leng ho sireletsa lesedi le lokelang ho bolokwa ka sephiri le lesedi leo phatlalatso ya lona e ka bang le tshusumetso e mpe ditabatabelong tsa batho kapa dikgwebo.
- 1.4. Bukanatataiso ena e tsebisa bakopi ka tsamaiso le ditlhoko tse ding tseo kopo ya lesedi e tlamehang ho di kgotsofatsa, mme ho feta moo, Bukanatataiso ena kaofela ha yona e a fumaneha ho ka hlahlojwa mahala, dikantorong le websaeteng ya Mokgatlo (sheba dintlha ka tlase).

2. DINTLHA TSA HO IKOPANYA LE MOKGATLO LE OFISIRI E HLOKOMELANG HORE DITLHOKO DI A KGOTSOFATSWA LE HORE LESEDI LE TSHWARWA KA MOLAO

Ofisiri e hlokomelang hore ditlhoko di a kgotsofatswa le hore lesedi le tshwarwa ka molao:

Motlatso Maloka

Aterese ya bodulo:

267 Seterata sa Lillian Ngoyi moahong wa Praetor Forum

Pretoria

Gauteng 0001

Aforika Borwa

Nomoro ya mohala: 0767932170

267 Seterata sa Lillian Ngoyi moahong wa Praetor Forum

Pretoria

Gauteng 0001

Aforika Borwa

Websaete:

<http://www.ovg.org.za>

Aterese ya imeili ya Ofisiri e hlokomelang hore ditlhoko di a kgotsofatswa:

motlatso.maloka@ovg.org

3. TATAISO YA KHOMISHENE YA DITOKELO TSA BOTHO YA AFORIKA BORWA

Khomishene ya Ditokelo tsa Botho ya Aforika Borwa ("SAHRC"), jwalo ka ha e laetswe ka Molao, e hlophisa tataiso e nang le lesedi le ka hlokwang ke motho ya batlang ho sebedisa tokelo efe kapa efe e boletsweng Molaong. Tataiso e ka fumanwa SAHRC le mona. Mabapi le tlhoko ena, dikopo di ka lebiswa ho:

The South African Human Rights Commission:

Nomoro ya Mohala: (011) 484 8300

Nomoro ya Fekse:

(011) 484 7149

Websaete:

<http://www.sahrc.org.za>

4. TSEBISO YA KAROLO YA 15: HO FANA KA LESEDI KA BOITHAOPHO LE HO FUMANEHA HO IKETSAHALLANG HA NALANE E ITSENG E BOLOKILWENG

Karolo ena ha e amehe, ka ha ha ho eso be le lesedi leo ho fanwang ka lona ka boithaopo.

5. NALANE E BOLOKILWENG YA MOKGATLO

Lesedi le fumaneha ho ya ka molao o latelang mothong kapa mekgatlong e boletsweng molaong o jwalo:

- Molao wa 17 wa 2014 wa Tekolo ya Boleng ba Ntlo (Property Valuation Act, 17 of 2014);
- Molao wa 58 wa 1962 wa Lekgetho la Moputso (Income Tax Act, 58 of 1962);
- Molao wa 66 wa 1995 wa Dikamano tsa Bahiri le Bahiruwa (Labour Relations Act, 66 of 1995);
- Molao wa 75 wa 1997 wa Dipehelo tsa Motheo Khirong ya basebetsi (Basic Conditions of Employment Act, 75 of 1997);
- Molao wa 55 wa 1998 wa Tekatekano Khirong ya basebetsi (Employment Equity Act, 55 of 1998);
- Molao wa 9 wa 1999 wa Tefiso ya Ntshetsopele ya Bokgoni (Skills Development Levies Act, 9 of 1999);
- Molao wa 130 wa 1993 wa Ditefo tsa Dikotsi le Mafu a amanang le Mosebetsi (Compensation of Occupational Injuries and Diseases Act, 130 of 1993);
- Molao wa 85 wa 1993 wa Bophelo le Polokeho Mosebetsing (Occupational Health & Safety Act, 85 of 1993);
- Molao wa 25 wa 2002 wa Dikgokahano le Ditsamaiso tsa Elektroniki (Electronic Communications and Transactions Act, 25 of 2002); le
- Molao wa 103 wa 1996 wa Dikgokahano tsa Elektroniki (Telecommunications Act, 103 of 1996).

Ho fumana ditokomane jwalo ka ha ho boletswe ka tlase ho ka ya ka mabaka a ho hanelwa, a boletsweng polelwaneng ya 6 ka tlase:

5.1. Nalane e bolokilweng ya Moamohelatshebeletso

"Moamohelatshebeletso" Bukanatataisong o bolela motho ya phelang kapa mokga wa molao o fumanang ditshebeletso Mokgatlong. Nalane e bolokilweng ya moamohelatshebeletso e kenyeletsa dintho tse latelang:

5.1.1. Nalane efe kapa efe e bolokilweng e ka amanang le ditshebeletso tseo Mokgatlo o faneng ka tsona e kenyeletsang:

- 5.1.1.1. nalane e bolokilweng eo mokga wa boraro o faneng ka tsona mme di le Mokgatlong;
- 5.1.1.2. nalane e bolokilweng eo Moamohelatshebeletso a e fang mokga wa boraro ha o sa tshwaretse Mokgatlo marapo kapa ha mokga o di kopa lebitsong la Mokgatlo;
- 5.1.1.3. nalane e bolokilweng e hlahiswang ke Mokgatlo e amanang le Baamohelatshebeletso ba yona.

5.2. Nalane e bolokilweng ya Mofani

"Mofani" Bukanatataisong o bolela motho ya phelang kapa mokga wa molao o fang Mokgatlo ditshebeletso kapa dintho. Nalane e bolokilweng ya mofani e kenyeletsa tse latelang:

5.2.1. Nalane efe kapa efe e bolokilweng e ka amanang le ditshebeletso tseo Mokgatlo o di fumaneng tse kenyeletsang:

- 5.2.1.1. nalane e bolokilweng eo mokga wa boraro o faneng ka yona mme e le Mokgatlong;
- 5.2.1.2. nalane e bolokilweng eo Mofani a e fang mokga wa boraro ha o sa tshwaretse Mokgatlo marapo kapa ha mokga o e kopa lebitsong la Mokgatlo;
- 5.2.1.3. nalane e bolokilweng e hlahiswang ke Mokgatlo e amanang le Bafani ba yona.

5.3. Nalane e bolokilweng ya Basebetsi

"Mosebetsi" Bukanatataisong o bolela motho ofe kapa ofe ya sebeletsang kapa ya fang Mokgatlo tshebeletso efe kapa efe kapa ya fanang ka tshebeletso eo lebitsong la Mokgatlo mme a fumana kapa a na le tokelo ya ho lefshwa tshebeletso eo. Ho feta moo, Mosebetsi o bolela motho ofe kapa ofe e mong ya thusang ho etsa

kgwebo ya Mokgatlo, mme a kenyeletsa batsamaisi ba phethahatso kapa bao e seng ba phethahatso, basebetsi kaofela ba moshwelella, ba nakwana le ba sebetsang ka dinako tse itseng feela mmoho le basebetsi ba hirilweng ka konteraka. Nalane e bolokilweng ya basebetsi e kenyeletsa tse latelang:

- 5.3.1. nalane e bolokilweng ya maphelo eo Basebetsi ka bo bona ba fanang ka yona le/kapa eo mokga ofe kapa ofe o mong wa boraro o fanang ka yona;
- 5.3.2. nalane e bolokilweng ya tlhahlobo ya ka hare mmoho le nalane e nngwe e bolokilweng ya ka hare;
- 5.3.3. dipehelo tsa khiro ya Basebetsi le nalane e nngwe e bolokilweng ya basebetsi e amanang le ditaba tsa dikonteraka le tsa molao;
- 5.3.4. kgokahano ka mangolo le melaetsa e amanang le Basebetsi; le
- 5.3.5. ditlhophiso tsa thupello, dithuto le dintho tse ding tsa bohlokwa jwalo ka ha ho ntse ho fanwa ka tsona nako le nako.

5.4. Nalane e bolokilweng ya Mokgatlo wa Mmuso

“Mokgatlo wa Mmuso” Bukanatataisong ena o bolela Mokgatlo, mme ena ke nalane e bolokilweng e kenyeletsang, empa e sa felle nalaneng e bolokilweng e amanang le ditaba tsa Mokgatlo, le e kenyeletsang:

- 5.4.1. nalane e bolokilweng ya tshebetso;
- 5.4.2. didathabeise;
- 5.4.3. nalane e bolokilweng ya ditjhelete;
- 5.4.4. Mekgwatshebetso ya ho bokella le ho fumana lesedi ka theknoloji le ditokomane;
- 5.4.5. kgokahano ya ka hare ya ho ngollana le ho romellana melaetsa;

- 5.4.6. nalane e bolokilweng ya ho bapatsa;
  - 5.4.7. nalane e bolokilweng ya tshebeletso;
  - 5.4.8. nalane e bolokilweng ya molao;
  - 5.4.9. maano le ditsamaiso tsa ka hare.
- 5.5. Nalane e bolokilweng e tshwerweng ke mekga ya boraro mmoho le e amanang le mekga ya boraro
- 5.5.1. Nalane e bolokilweng ya Basebetsi, Baamohelatshebeletso kapa mokgatlo wa mmuso tse tshwerweng ke mokgatlo o mong lebitsong la Mokgatlo;
  - 5.5.2. Nalane e bolokilweng e tshwerweng ke Mokgatlo e amanang le mekgatlo e meng, e kenyeletsang ntle le ho lekanyetsa kgokahano ya ho ngollana le ho romellana melaetsa, nalane e bolokilweng ya ditjhelete, nalane e bolokilweng ya dihlahiswa le ditshebeletso, nalane e bolokilweng ya dikonteraka le nalane e bolokilweng e amanang le Bafani ba dintho tse itseng Mokgatlong, batho ba dikonteraka le/kapa bafani ba tshebeletso.

6. MABAKA A HO HANELWA HO BONA NALANE E BOLOKILWENG

Mokgatlo (jwalo ka ha o lokela) o tlameha ho hana kopo ya lesedi, hara tse ding, o itshetlehile ka lebaka lefe kapa lefe la a latelang, jwalo ka ha ho boletswe Kgaolong ya 4 ya Molao:

- 6.1. Tshireletso e hlokehang ka molao, haeba ho phatlalatswa ha lesedi ho ka phatlalatsa dintlha tse fetang tse lebelletsweng le ho sa nahane hore kameho ya phatlalatsa e jwalo e ba le kameho efe mokgeng wa boraro, ho kenyeletswa le mothong ya hlokahetseng;
- 6.2. Tshireletso e hlokehang ka molao ya lesedi le amanang le ditshebetso tsa kgwebo tsa mokga wa boraro, haeba nalane e bolokilweng e na le:

- 6.2.1. diphiri tsa kgwebisano tse amanang le mokga wa boraro;
- 6.2.2. lesedi le amanang le ditaba tsa ditjhelete, kgwebo, mekgwa le melao ya saense kapa ditaba tsa setegniki, kantle le diphiri tsa kgwebisano, tsa mokga wa boraro, tseo phatlalatso ya tsona e ka bakang kotsi ditabatabelong tsa kgwebo kapa tsa ditjhelete tseo mokga oo wa boraro o nang le tsona; kapa
- 6.2.3. lesedi leo mokga wa boraro o faneng ka lona ka tshepo ya hore le ke ke la fetisetswa ho ba bang, leo phatlalatso ya lona e ka lebellwang ho thatafalletsa mokga oo wa boraro ho atleha dipuisanong tse amanang le ditumellano tse etswang kapa dipuisanong tse ding, kapa ho etsa hore mokga oo o se atlehe ditlhodisanong tsa kgwebo.
- 6.3. Tshireletso e hlokehang ka molao ya lesedi la mekgwa ya boraro le hlokang ho bolokwa ka sephiri leo ha le ka phatlalatswa e ka bang ho hloleha ho boloka sephiri molemong wa mokga oo wa boraro ho ya ka tumellano;
- 6.4. Tshireletso e hlokehang ka molao eo haeba ho phatlalatswa ha yona ho ka lebellwang hore ho beha bophelo ba motho kapa polokeho ya hae kotsing;
- 6.5. Tshireletso e hlokehang ka molao eo haeba phatlalatso ya lona e thibelwa ho ya ka karolo ya 60 (14) ya Molao wa 51 wa 1977 wa Tsamaiso ya ditaba tsa Bosenyi (Criminal Procedure Act, 1977 (Act 51 of 1977));
- 6.6. Tshireletso e hlokehang ka molao eo haeba ho phatlalatswa ha yona ho nang le ditokelo le melemo e ikgethang ya ho sebediswa ditsamaisong tsa molao ntle le ha motho ya nang le tokelo a kgetha ho se e sebedise;
- 6.7. Tshireletso e hlokehang ka molao eo haeba ho phatlalatswa ha yona ho nang le lesedi ka patlisiso e etswang kapa e lokelang ho etswa ke mokga wa boraro kapa ho etswa lebitsong la oona, eo ho phatlalatswa ha yona ho ka hlahisang –
  - 6.7.1. mokga wa boraro;

6.7.2. motho ya etsang kapa ya tla beng a etsa patlisiso lebitsong la mokga wa boraro; kapa

6.7.3. sehlooho sa patlisiso, ho se beha bothateng bo boholo haholo.

Mokgatlo o ka hana kopo ya lesedi, hara tse ding, o itshetlehile ka lebaka lefe kapa lefe la a latelang, jwalo ka ha ho boletswe Kgaolong ya 4 ya Molao:

6.8. Haeba nalane e bolokilweng e na le lesedi leo mokga wa boraro o faneng ka lona ka tshepo ya hore le ke ke la fetisetswa bathong ba bang, (i) leo phatlalatsa ya lona e ka lebellwang ho baka kotsi/tshenyano phanong ya lesedi le tshwanang le lona ya nakong e tlang, kapa leseding le tswang mohloding oo le fumanweng ho oona, mme (ii) haeba ho molemong wa setjhaba hore lesedi le tshwanang le leo kapa lesedi le tswang mohloding o le mong le lokela ho tswella ho fumantshwa;

6.9. Haeba ho phatlalatswa ha lona ho ka baka kotsi/tshenyano kapa ha fokodisa-

6.9.1. tshireletso ya (i) moaho, sebopeho kapa tlhophiso, ho kenyeletswa empa ho sa bolelwe ka tlhophiso ya dikhomphyutha ka dikgokahano feela, (ii) mokgwa wa dipalangwa, (iii) thepa efe kapa efe e nngwe, kapa tshireletso ya (i), (ii) kapa (iii) ka hodimo; kapa

6.9.2. mekgwa, ditlhophiso, meralo kapa ditsamaiso tsa tshireletso ya, (i) motho ho ya ka lenaneo la ho sireletsa dipaki ho netefatsa hore di bolokehile, kapa (ii) polokeho ya setjhaba, kapa karolo efe kapa efe ya setjhaba.

6.10. haeba nalane e bolokilweng e na le; mekgwa, ditsamaiso kapa ditataiso tsa-

6.10.1. ho thibela, ho hlwaya, ho fokotsa, patlisiso ya tlolo ya molao kapa kgonahalo ya tlolo ya molao; kapa

6.10.2. ho qoswa ha batlolamolao bao ho buuwang ka bona,

le ho phatlalatswa ha mekgwa, ditsamaiso kapa ditataiso tseo ho ka lebellwa ho ka baka kotsi/tshenyano tshebetsong e ntle ya mekgwa, ditsamaiso kapa ditataiso

tseo kapa ha etsa hore ho se ikobelwe molao kapa ho thusa ho etsa tlolo ya molao;

6.11. haeba ho phatlalatswa ho ka lebellwa ho baka kotsi-

6.11.1. tshireletsong ya Riphaboliki;

6.11.2. tshireletsong ya Riphaboliki; kapa

6.11.3. ho ya ka karolo ya 41(1)(a)(iii) ya Molao, dikamano tsa matjhabeng tsa Riphaboliki; kapa

6.12. haeba ho phatlalatswa ho ne ho ka hlahisa lesedi-

6.12.1. leo Naha e nngwe kapa mokgatlo wa matjhabeng o faneng ka lona kapa ho fanwe ka lona lebitsong la tsona ka tshepo ya hore le ke ke la fetisetswa ho ba bang;

6.12.2. leo Riphaboliki e le fileng naha kapa mokgatlo wa matjhabeng kapa ho fanwe ka lona lebitsong la tsona ho ya ka tlhophiso kapa tumellano ya matjhabeng, e boletsweng karolong ya 231 ya Molaotheo, le naha kapa mokgatlo oo o hlokang hore lesedi le bolokwe ka sephiri; kapa

6.12.3. ho hlokeha hore le tshwarwe ka tumelo ya hore le ke ke la fetisetswa ho ba bang kapa tumellano ya matjhabeng kapa molao wa matjhabeng wa tlwaelo ya ho etsa dintho oo ho boletsweng ka oona karolong ya 231 kapa 232, e amanang le Molaotheo.

6.13. haeba ofisiri ya mokgatlo wa mmuso e hlokomelang hore ditlhoko di a kgotsofatswa e ka hana kopo ya ho bona nalane e bolokilweng ya mokgatlo haeba ho phatlalatswa ha yona ho ka baka kotsi e kgolo ditabatabelong tsa moruo kapa dithusong tsa ditjhelete tsa Riphaboliki kapa ho kgona ha mmuso ho laola moruo wa Riphaboliki ka katleho molemong wa Riphaboliki;

6.14. haeba nalane e bolokilweng e na le diphiri tsa kgwebisano tsa Naha kapa mokgatlo wa mmuso;

- 6.15. haeba nalane e bolokilweng e na le lesedi le amanang le ditaba tsa ditjhelete, kgwebo, mekgwa le melao ya saense kapa ditaba tsa setegniki, kante le diphiri tsa kgwebisano, tseo phatlalatso ya tsona e ka bakang kotsi ditabatabelong tsa kgwebo kapa tsa ditjhelete tseo Naha kapa mokgatlo wa mmuso o nang le tsona;
- 6.16. haeba nalane e bolokilweng e na le lesedi, leo phatlalatso ya lona e ka lebellwang
  - 6.16.1. ho beha mokgatlo wa mmuso bothateng ba ho se atlehe dipuisanong tsa ditumellano tse etswang kapa tse ding; kapa
  - 6.16.2. ho bakela mokgatlo wa mmuso kotsi/tshenyo ditlhodisanong tsa kgwebo; kapa
  - 6.16.3. ke lenaneo la khomphyutha, jwalo ka ha le hlalositse karolong ya 1 (1) ya Molao wa 98 wa 1978 wa Tokelo ya ho ba monga boiqapelo ba monahano (Copyright Act), leo e leng la Mmuso kapa mokgatlo wa mmuso, ntle le moo ho hlokehang ho dumela hore nalane e bolokilweng eo ho fanwang ka tumello ya hore e bonwe, e bonwe ho ya ka Molao;
- 6.17. nalane e bolokilweng e na le lesedi ka patlisiso e etswang kapa e lokelang ho etswa ke mokgatlo wa mmuso kapa lebitsong la oona, eo phatlalatso ya yona e ka hlahisang-
  - 6.17.1. mokgatlo wa mmuso;
  - 6.17.2. motho ya etsang kapa ya tla beng a etsa patlisiso lebitsong la mokgatlo wa mmuso; kapa
  - 6.17.3. sehlooho sa patlisiso, ho se beha bothateng bo boholo haholo.
- 6.18. haeba nalane e bolokilweng e na le-
  - 6.18.1. mohopolo, keletso, pehelo kapa kgothalletso e fumanweng kapa e hlophisitsweng; kapa

6.18.2. tihlalo ya ho kopana, ho buisana ho etsahetseng, ho kenyeletsang, empa ho sa felle metsotsong ya kopano, ka sepheo sa ho thusa ho etsa leano kapa ho nka qeto ha ho sebediswa matla kapa ha ho etswa mosebetsi o boletsweng kapa o qobelletsweng ka molao, kapa

6.19. haeba-

6.19.1. ho phatlalatswa ha nalane e bolokilweng ho ne ho ka lebellwa ho nyahamisa tselatshebetso ya dipuisano mokgatlong wa mmuso kapa pakeng tsa mekgatlo ya mmuso ka ho thibela

6.19.1.1. puisano ya mohopolo, keletso, pehelo kapa kgothalletso eo ho fanwang ka yona ka bolokollohi; kapa

6.19.1.2. ho tshwara puisano kapa moqoqo; kapa

6.19.2. ho phatlalatswa ha nalane e bolokilweng ho ka lebellwa ho ntsha dikahare tsa leano kapa leano le boletsweng pele ho nako, ho utlwisiseha hore ho lebelletswe ho nyahamisa katleho ya leano leo.

6.20. Haeba ho phatlalatswa ha nalane e bolokilweng ho lebelletswe ho beha kotsing katleho ya tsamaiso kapa mokgwa wa ho lekola kapa ho hlahloba, o sebediswang ke mokgatlo wa mmuso;

6.21. nalane e bolokilweng e na le dinnete tse hlahlobehang, ho sa kgathalatshe hore motho ya faneng ka yona o boletsweng nalaneng e bolokilweng kapa tjhe, le hore ho phatlalatswa ha dinnete ho ka etsa hore ho hlolehe ho phethahatsa tshepiso e entsweng kapa eo ho utlwahetseng e le teng, e-

6.21.1. entsweng mothong ya faneng ka dinnete; le

6.21.2. hore dinnete kapa ho tseba motho ya faneng ka tsona, kapa bobedi ba tsona, a bolokwe e le sephiri; kapa

6.21.3. nalane e bolokilweng e na le moralo wa pele, o sebetsang kapa o mong wa ofisiri ya mokgatlo wa mmuso.

- 6.22. haeba kopo e bonahala e hloka kelello kapa e le boima ho e sebetsa mme e tsosa dingangisano tse ngata; kapa
- 6.23. haeba mosebetsi o etswang wa ho sebetsana le kopo o ka kgelosa mehlodi ya tshehetso ya mokgatlo wa mmuso haholo.

7. TSAMAISO YA KOPO

- 7.1. Mokopi ya hlohang ho fumana lesedi le bolokilweng ke Mokgatlo o lokela ho etsa kopo e jwalo foromong eo ho fanweng ka yona le ho romela kopo, mmoho le tefiso e behetsweng le dipositi, Ofisiring ya Mokgatlo e hlokomelang hore ditlhoko tsena di a kgotsofatswa le hore lesedi le tshwarwa ka molao atereseng ya poso kapa ya bodulo e boletsweng polelwaneng ya 2 ka hodimo.2
- 7.2. Foromo eo ho fanweng ka yona, e fumanehang ha e koptjwa ho Ofisiri e hlokomelang hore ditlhoko di a kgotsofatswa, e tlamehang ho tlatswa ka dintlha tse lekaneng tsa nnete ho etsa hore Mokgatlo o kgone ho bona:
- 7.2.1. di/nalane e bolokilweng e koptjwang;
- 7.2.2. tsebiswa ya motho ya e kopang;
- 7.2.3. foromo ya ho fumantshwa lesedi le hlokehang, haeba kopo e dumetswe;
- 7.2.4. aterese ya poso, nomoro ya fekse kapa aterese ya imeili ya mokopi.
- 7.3. Mokopi:
- 7.3.1. haeba tlatsetsong ya karabo e ngotsweng, mokopi o batla ho tsebiswa ka geto ya kopo kapa ka mokgwa ofe kapa ofe o mong, o tlameha ho bolela mokgwa oo le dintlha tse hlokehang hore a tsebiswe jwalo.

- 7.4. Ho itshetlehilwe ditokelong tsa Mokgatlo tse amanang le ho eketswa hofe kapa hofe ha nako jwalo ka ha ho boletswe Molaong o amanang le ho eketswa ha nako ho ya ka Molao, Mokgatlo o tla sebetsa kopo matsatsing a 30 (mashome a mararo) a ho amohela kopo ntle le ha mokopi a romelletse Mokgatlo mabaka a ikgethang, ao ho kgotsofala ha Mokgatlo ho tshhetsang hore dinako tse ka hodimo di se nkelwe hloohong.
- 7.5. Mokgatlo o tla fa mokopi tsebiso e ngotsweng ya qeto ya oona ya hore na kopo e dumetswe, e tla kenyeletsa mabaka a ho hana kopo e jwalo, ha kopo eo e ka hanwa.
- 7.6. Nako e boletsweng ya matsatsi a 30 (mashome a mararo) e ka eketswa ka matsatsi a sa feteng a 30 (mashome a mararo) haeba kopo ke ya nalane e bolokilweng ya palo e ngata, kapa kopo e hloka hore ho batlisiswe lesedi le ke keng la kgona ho fumanwa nakong ya matsatsi a 30 (mashome a mararo). Ofisiri e hlokomelang hore ditlhoko di a kgotsofatswa e tla ngolla mokopi ho mo tsebisa haeba nako e hloka ho eketswa.
- 7.7. Haeba kopo e etswa lebitsong la motho e mong, mokopi eo o tlameha ho romela bopaki bo kgotsofatsang Mokgatlo, ba boemo boo mokopi a leng ho bona ha a etsa kopo.
- 7.8. Haeba motho ha a kgone ho romela kopo ka foromo eo ho fanweng ka yona ka lebaka la ho se tsebe ho bala le ho ngola kapa boqhwala, motho ya jwalo o na le tokelo ya etsa kopo ka molomo.
- 7.9. Mokopi o hlokeha ho lefa tefiso e behetsweng, le dipositi moo ho amehang, pele kopo e tla shejwa ka hloko.

8. HO DUMELLWA HO BONA NALANE E BOLOKILWENG

- 8.1. Ho ya ka Molao, mokopi o tla dumellwa ho bona nalane e bolokilweng ke Mokgatlo haeba:

8.1.1. mokopi o phethahaditse ho ya ka ditlhoko kaofela tsa tsamaiso, tse boletsweng mona ka hare le ho ya ka Molao, tse amanang le kopo ya ho dumellwa ho bona nalane e itseng e bolokilweng ho kenyeletsa le ho etsa kopo ka sebopeho se hlokehang; mme

8.1.2. ho bona nalane eo e bolokilweng ha ho hanelwe ka lebaka la ho hana jwalo ka ha ho boletswe ho ya ka Molao.

9. DITOKISO TSE FUMANEHANG HA MOKGATLO O KA HANA KOPO

9.1. Ditokiso tsa ka Hare

Mokgatlo ha o na ditokiso dife kapa dife tsa ka hare.

9.2. Ditokiso tsa ka ntle

Mokopi kapa mokga wa boraro, o sa kgotsofatswang ke qeto ya Mokgatlo (e entsweng pele kapa boipelaetso) e amanang le kopo ya ho bona nalane e bolokilweng, matsatsing a 30 (mashome a mararo) a qeto e jwalo, a ka etsa kopo Lekgotleng le Phahameng la dinyewe, kapa Lekgotleng lefe kapa lefe le leng le nang le matla a ho nka diqeto tsa molao, ho fumantshwa thuso.

10. DITEFISO

10.1. Ha Mokgatlo o fumana kopo, ho tla hlokeha hore mokopi, ha a laelwa, kante le kopo eo a e entseng e mabapi le nalane e bolokilweng eo e leng ya hae, a lefe tefiso e behetsweng ya ho etsa kopo (haeba e le teng), pele kopo e tswella ho sebetswa.

10.2. Haeba ho batlilwe nalane e bolokilweng mme tlhophiso ya yona ya ho phatlalatswa e tla hloka nako e ngata ho feta e behetsweng tharollo ena, Ofisiri e hlokomelang hore ditlhoko di a kgotsofatswa e tla tsebisa mokopi hore a lefe karolo e behetsweng ya tefiso ya ho bona nalane eo e bolokilweng, jwalo ka dipositi, e neng e tla lefshwa ha ho ne ho dumetswe kopo.

- 10.3. Mokgatlo o tla tshwara nalane e bolokilweng ho fihlela mokopi a lefa ditefiso tse behetsweng mmoho le dipositi, moo ho amehang.
- 10.4. Mokopi eo kopo ya hae ya ho bona nalane e bolokilweng e dumetsweng o tlameha ho lefa tefiso ya ho bona nalane e bolokilweng hore e hlahiswe botjha mmoho le patlisiso le tlhophiso ya yona, le bakeng sa nako e hlokehang e fetang dihora tse balletsweng ho batla le ho hlophisa nalane e bolokilweng hore e bonwe phatlalatsa.
- 10.5. Haeba ho lefilwe dipositi e mabapi le kopo e hanetsweng, Mokgatlo o tla kgutlisa dipositi ya mokopi.